

Hanna Wass  
yleisen valtio-opin dosentti, varadekaani  
Valtiotieteellinen tiedekunta  
Helsingin yliopisto

Asiantuntijapyyntö VNS 16/2022 vp

## **Lausunto valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osasta ”Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen”**

### **Yleisarvio**

Kiitän mahdollisuudesta toimittaa kirjallinen asiantuntijalausunto valtioneuvoston tulevaisuusselonteon 1. ja 2. osasta ”Näkymiä seuraavien sukupolvien Suomeen”. Tulevaisuusselonteko on laaja yleisesitys suomalaisen yhteiskunnan nykytilasta, kansainvälisen toimintaympäristön mahdollisista tulevaisuuden kehityskuluista ja niiden vaikutuksista Suomeen sekä keinoista vahvistaa tulevaisuusorientaatiota lainvalmistelussa ja päätöksentekoprosesseissa. Tulevaisuuden muutostekijät (luku 3) on jäsenneilty erikseen poliittiseen, ympäristölliseen, taloudelliseen, teknologiseen ja yhteiskunnalliseen ulottuvuuteen. Nämä kokonaisuudet ja kunkin sisällä tarkastellut osatekijät nivoutuvat monin eri tavoin yhteen, mikä korostaa **kokoavan viitekehyksen tarvetta**. Kokonaiskestävyyden käsite (alaviite 11) on yksi tapa huomioida ekologisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja taloudellisen kestävyyden väliset keskinäiset kytkennät. Nykyisen ymmärryksen mukaisesti kunkin sektorin kestävä kehitys ei tulisi tapahtua ainoastaan maapallon kantokyvyn rajoissa vaan rakentaa tulevaisuuden hyvinvointia eri pääoman muotoja (ekologinen, taloudellinen, sosiaalinen ja inhimillinen) kasvattaen ja uusintaen. Keskityn lausunnossani siihen, miten **demokraattinen kestävyys** voitaisiin nähdä **eri ulottuvuuksia läpileikkaavana ja yhdistävänä teemana** sen sijaan, että demokratiaa käsitellään poliittisten muutostekijöiden yhtenä osana (luku 3.1.4). Demokratiavaikutusten kokonaisvaltainen ja systemaattinen huomiointi on erityisen tärkeää siitä syystä, että liberaali demokratia ei muodosta enää itsestään selvää lähtökohtaa edes Euroopan ja Yhdysvaltojen sisällä (luku 3.1.5).

### **Demokraattinen kestävyys**

Tulevaisuusselonteossa tunnistetaan useita liberaaliin demokratiaan kohdistuvia ulkoisia ja sisäisiä paineita, kuten kasvava tyytymättömyys ja epäluottamus harjoitettua politiikkaa ja poliittista järjestelmää kohtaan, demokratian itseisarvon heikkeneminen äänestäjien silmissä, populististen haastajien nousu autoritaaristen hallinto- ja johtamistapojen vahvistumisen, oikeusvaltioperiaatteisiin kohdistuvat loukkaukset sekä eriarvoistumis- ja polarisaatiokehitys (luku 3.1.4). Näiden lisäksi on havaittavissa yhä enemmän suoranaista demokratiahäirintää, joka voi ilmetä esimerkiksi kyberuhkina, disinformaation levittämisenä, virkamiesten ja poliitikkojen maalittamisena, vihapuheena sekä vaaleihin kohdistuvina manipulointipyrkimyksinä.

Liberaalin demokratian tulevaisuuden kannalta keskeinen kysymys liittyy **uhkien, vastatoimien ja niiden heijastusvaikutusten muodostamaan, vaikeasti hallittavaan kierteseen** (Wass

2021). Pyrkimys puolustaa demokraattisia instituutioita on kriittinen edellytys järjestelmän säilymiselle, mutta se voi samalla alkaa nopeasti nakertaa järjestelmän hyväksyttävyyden kannalta keskeisiä periaatteita ja kansalaisten oikeuksia mukaan lukien Suomen perustuslakiin kirjattu yhdenvertaisuus, vähemmistöjen kunnioittaminen, kansanvalta ja laajamittainen poliittinen osallisuus. Vakavimmillaan demokratiahäirinnältä varautuminen johtaa turvallistamisstrategian käyttöönottoon, jolla yhä uusia rajoituksia perustellaan yhteisesti jaetulla uhalla. Selonteossa mainitaan pandemiaan liittyvien poikkeusolojen negatiiviset demokratiavaikutukset (luku 3.1.4) ja useissa maissa viime vuosina oikeuslaitosten tekemät päätökset väkivaltaisten äärioikeistoon nivoutuvien järjestöjen lakkauttamiseksi (luku 3.1.6), mutta ei pohdita tarkemmin demokratian puolustamiseen sisältyviä demokratian kaventamisen riskejä ja tarvetta kehittää **demokraattisesti kestävä, kansalaislähtöistä mallia demokratian itsesuojeluksi**. Kansalaisyhteiskunnan rakenteet, joihin lukeutuvat monentyyppiset poliittiset, uskonnolliset, aatteelliset, sivistykselliset ja edunvalvontaan keskittyvät toimijat, tarjoavat tehokkaita demokraattisia itsesäätelymekanismeja poliittisesta socialisaatiosta ja jaetuista normeista lähtien.

### **Poliittinen osallisuus, edustuksellisuus ja päätöksenteon tilivelvollisuus**

Demokraattista kestävyyttä on mahdollista lähestyä myös sitä kautta, miten ympäristölliset, taloudelliset, teknologiset ja yhteiskunnalliset muutostekijät ovat yhteydessä demokratian kolmeen keskeiseen osatekijään: poliittiseen osallisuuteen, edustuksellisuuteen ja päätöksenteon tilivelvollisuuteen (ks. Wass 2022a). Muuttuviin olosuhteisiin mukautuminen, oli kyse sitten vihreästä siirtymästä, pysyvästi nykyistä tavoitetasoa korkeammalle asettuvasta inflaatiosta, työn murroksesta tai turvallisuuspolitiikasta, edellyttää sitä, että kansalaiset kokevat osallisuutta suoraan oman elämän olosuhteisiin vaikuttavista päätöksistä. **Osallisuusnäkökulma olisikin hyvä integroida sekä erilaisten muutostekijöiden kartoittamiseen että skenaarioiden hahmottamiseen**. Millaisia demokratiainnovaatioita tarvitaan missäkin yhteydessä, jotta kansalaiset voivat olla mahdollisimman monipuolisesti vaikuttamassa poliittisen päätöksenteon sisältöihin? Monimutkaisessa toimintaympäristössä tarvitaan puntaroivien kansalaispaneelien ja joukkoistamisen kaltaisia työkaluja, jotta päätöksenteon tueksi kyetään muodostamaan monipuolinen tietopohja. Esimerkiksi tulevaisuudessa vaadittavan osaamistason ja osaamissisältöjen määrittelyä (luku 3.5.5) ei voi ulkoistaa yksittäiselle viranomais taholle.

Aktiivinen kansalaiskeskustelu ja kansalaisten näkemysten säännöllinen kartoittaminen ovat erityisen tärkeää turvallisuuspolitiikassa (luku 3.1.7), jossa yksimielisyyden paine, kansallisen yhtenäisyyden ihanne ja tarve yksiselitteiseen kannanilmaisuus korostuvat. **Moniäänisellä ja erimielisellä kansalaisosallistumisella** kyetään varmistamaan se, että käsiteltävät asiat tulevat arvioituiksi mahdollisimman monesta näkökulmasta käsin, mikä edistää päätöksenteon visionäärisyyttä ja ehkäisee jonkin tavoitteen tai tulkinnan muodostumista yksiulotteisen hallitsevaksi. Liberaalin demokratiaan sisältyykin olennaisesti kyky tunnistaa hyväksyä ja hallita konflikteja ja nähdä erimielisyys päätöksenteon laatua parantavana voimavarana.

Kansalaisuuteen ja kotipaikkaan sidotut poliittiset oikeudet sopivat heikosti yhteen globaalin muuttoliikkeen ja monimuotoistuvan väestön välillä. Laajamittainen **poliittinen osallisuus voisi olla yksi tapa lisätä houkuttelevuutta työperustaisesta maahanmuutosta kilpailtaessa** (luku 3.3.3). Suomi voisi olla edelläkävijä ulottamalla kansallisten vaalien äänioikeus ja

kansalaisaloitteen vireillepano- ja allekirjoitusoikeuden pysyvästi maassa asuviin ulkomaiden kansalaisiin (Wass 2022b).

**Edustuksellisuuden** kannalta keskeinen kysymys on se, **miten kansallisvaltiokeskeinen poliittinen järjestelmä saadaan sovittua nykyisenkaltaiseen monikriiseeseen toimintaympäristöön ja miten eri yhteiskuntaryhmien tarpeet tulevat siinä tasapuolisesti huomioiduiksi.** Ilmastomuutos, luontokato ja syvenevä taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus vaativat globaaleja ratkaisuja, joita ei ole mahdollista löytää pelkästään kunkin maan omista lähtökohdista käsin, etenkin jos politiikan aikajänteeksi asetetaan yksi vaalikausi kerrallaan. Poliitikkojen tulisi kyetä pohjustamaan ymmärrettävästi ja tarpeeksi ajoissa, millaisia dramaattisiakin uudistuksia esimerkiksi energiantuotantoon ja kulutusmahdollisuuksiin muuttuvat olosuhteet tulevat jatkossa vaatimaan. Mikäli kansalaisten sitouttaminen tehtyihin päätöksiin jää vajavaiseksi, yhteiskuntarauha voi olla vaarassa ja solidaarisuus uhkaa rapautua niin eri yhteiskuntaryhmien kuin kansallisvaltioiden välillä. Poliittikka muuttuu tällöin yhä vahvemmin nollasummapelilogiikalla käytäväksi taisteluksi hupenevista eduista ja resursseista. Tämän ehkäiseminen vaatii poliittiselta järjestelmältä kykyä hyödyntää monipuolisia toimintamalleja. Esimerkiksi palkkainflaatiota on mahdollista hillitä tulopoliittisilla sopimuksilla, mikä edellyttää aktiivista yhteistyötä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Tarvitaan myös periaatteellista keskustelua siitä, missä määrin nykyisiin kriiseihin halutaan vastata kansallisten ratkaisujen sijaan uutta yhteisvelkaa ottamalla ja milloin velka ylipäänsä nähdään kulun sijaan yhteiskunnan uudistamisen kannalta tarpeellisenä investointina (Ronkainen 2022).

Tietopohjainen ja pitkäjänteinen, yli vaalikausien ulottuva tulevaisuusorientoitunut päätöksenteko on välttämätöntä moninaisiin muutostekijöihin vastaamisessa. Samanaikaisesti on kuitenkin huolehdittava, että päätöksenteko ei pääse teknokratisoitumaan ja demokratiaan olennaisesti kuuluvat **vastuu- ja tilivelvollisuusmekanismit toteutuvat.** Esimerkiksi talouspolitiikan pitkäjänteisten ohjausmallien on jätettävä siinä määrin tilaa demokraattisesti valituille elimille, että kansalaisilla on aito mahdollisuus vaikuttaa harjoitettavaan politiikkaan (Virtanen ja Wass 2022). Mikäli keskeiset ratkaisut on lukittu jo etukäteen eikä **poliitikoille jää riittävästi tilaa tehdä valintoja,** kansalaiset äänestävät vaaleista toiseen ilman, että mikään muuttuu. Tämä nakertaa luottamusta hallituksen päätöksentekoon, mikä on keskeistä koko demokraattisen järjestelmään kohdistuvan luottamuksen kannalta (Tai ym. 2022). Sama riski liittyy päätöksenteon ”tietopohjaistamiseen”, jolloin ratkaistava asia pyritään nostamaan poliittisten kiistojen yläpuolelle asiantuntijatiedon ratkaistavaksi. Hyvän hallinnon näkökulmasta on tärkeää, että lainvalmisteluprosesseissa hyödynnetään tiedesparrauksen kaltaisia toimintamalleja tietopohjaisuuden vahvistamiseksi (luku 10.1). Jotta äänestäjillä olisi mahdollisuus ilmaista tyytyväisyytensä tai tyytymättömyytensä, varsinaisille päätöksille on kuitenkin kyetä osoittamaan niistä poliittisen vastuun kantavat päätöksentekijät tarkemmin määrittelemättömän jaetun vastuun sijaan.

## **Lopuksi**

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa kartoitetaan kattavasti eri sektoreilla jo ilmenneitä ja tulevaisuudessa mahdollisesti eteen tulevia kansainvälisiä ja kansallisia kehityskulkuja. Sekä näitä muutostekijöitä että niihin vastaamiseksi kehitettyjä tulevaisuuden huomioivan päätöksenteon malleja on hyödyllistä tarkastella demokratiavaikutusten näkökulmasta: Miten ne edistävät tai kaventavat kansalaisten poliittista osallisuutta? Miten poliittinen järjestelmä

kykenee huomiomaan eri ryhmien tarpeet ja intressit ilmastonmuutoksen, luontokadon, energiakriisin ja kasvavien turvallisuuspoliittisten jännitteiden leimaavissa olosuhteissa? Entä miten tietopohjaista, asiantuntijavetoista ja pitkäjänteistä päätöksentekoa voidaan edistää eri aloilla siten, että demokraattinen tilivelvollisuus säilyy?

Selonteosta välittyy vahva viesti siitä, että demokratian säilyminen on keskeinen edellytys tulevaisuuden erilaisiin muutospaineisiin vastaamiseksi. Tältä kannalta on huomionarvoista, että vaikka kansalaiset arvostavatkin demokratiaa hallintajärjestelmänä, siihen sisältyviä toimintamalleja saatetaan olla valmiita venyttämään autoritaarisempaan suuntaan itselle tärkeiden poliittisten tavoitteiden toteutumiseksi (Bryan 2023; Gidengil ym. 2022). Kansalaisten tuki demokratialle on merkityksellistä järjestelmän säilymisen kannalta, mutta poliittisten ja muiden yhteiskunnallisten eliittien asenteet ja toiminta ovat sitäkin tärkeämmässä roolissa (vrt. Tai ym. 2022). Tämä korostuu erityisesti vaurauden ja turvallisuuden irtikytkemisen (decoupling) myötä kun on huomattu, että taloudellinen kanssakäyminen ei-demokraattisten regiimien kanssa ei edistäkään odotusten mukaisesti poliittista vakautta. Mikäli ei-demokraattisten maiden kanssa kuitenkin jatketaan yhteistyötä eri muodoissa, demokratian ja oikeusvaltion perusteisiin liittyvien omien rajojen määrittely on tarpeellinen signaali paitsi ulosmyös sisäänpäin. Liberaalia demokratiaa ei ole mahdollista pitää enää itsestäänselvyytinä vaan eri sektoreilla toteuttavan politiikan on järjestelmällisesti pyrittävä vahvistamaan ja uusintamaan sitä.

## Lähteet

Bryan, James D. 2023. What kind of democracy do we all support? How partisan interest impacts a citizen's conceptualization of democracy. *Comparative Political Studies*, <https://doi.org/10.1177/00104140231152784>.

Gidengil, Elisabeth, Stolle, Dietlind ja Bergeron-Boutin, Olivier. 2022. The partisan nature of support for democratic backsliding: A comparative perspective. *European Journal of Political Research* 61(4), 901–929.

Ronkainen, Antti. 2022. *Analyysi: Taloussääntöjen muodonmuutos monikriisin aikana – Suomessa katse on edelleen velassa, Euroopassa laajemmin pelikentässä*. Helsinki: Ajatuspaja Visio, <https://ajatuspajavisio.fi/ajankohtaista/antti-ronkaisen-velka-analyysi/#uudet-ideat>.

Tai, Yuehong 'Cassandra', Yue Hu, Solt, Frederick. 2022. Democracy, public support, and measurement uncertainty. *American Political Science Review*, doi:10.1017/S0003055422000429.

Virtanen, Joonatan ja Wass, Hanna. 2022. Kestävän talouspolitiikan tulee myös vahvistaa demokratiaa. *Helsingin Sanomat* 16.12.2022.

Wass, Hanna. 2021. Turvaamalla tukahdutettu: miten demokratiaa puolustetaan? Teoksessa Ilari Hetemäki, Anna-Kaisa Kuusisto, Maria Lähteenmäki ja Esa Väliverronen (toim.), *Hyvä ja paha tieto*. Helsinki: Gaudeamus, 155–169.

Wass, Hanna. 2022a. Kestävän talouden tulee edistää demokraattisen pääoman uusiutumista. *Politiikasta*, <https://politiikasta.fi/kestavan-talouden-tulee-edistaa-demokraattisen-paaoman-uusiutumista/>.

Wass, Hanna. 2022b. *Kotona politiikassa: keinoja tukea Suomeen muuttaneiden poliittista osallisuutta*. Helsinki: työ- ja elinkeinoministeriö.